

KORTE QUOTES *SPRAKELOOS*

‘De mooiste autobiografische roman van het jaar’
‘Een monument voor een dode moeder én een zelfonderzoek’
[\(NRC HANDELSBLAD\)](#)

‘Het boek van zijn leven’
‘Lanoye haalt al zijn vertelkracht en stilistische brille boven’
[\(HUMO\)](#)

‘Moeiteloos naast het beste van Claus en Boon’
‘Het mooiste wat Lanoye ooit schreef’
‘Een tragikomische klassieker over moeders en zonen, slagers en klanten, leven en dood’
[\(DE TIJD\)](#)

‘Definitief in de galerij der groten’
‘Een indringend en onvergetelijk boek’
‘Een schrijver op het toppunt van zijn kunnen’
[\(DE STANDAARD\)](#)

‘Eén meesterlijke taalvloed in een magistrale roman’
[\(HET NIEUWSBLAD\)](#)

‘Hartverscheurend en hilarisch’
[\(DE MORGEN\)](#)

‘Meesterlijk mooi: een vijfsterren-boek’
[\(CUTTING EDGE\)](#)

‘Een heerlijk en diep ontroerend boek’
[\(RADIO ÉÉN\)](#)

‘Pijnlijk, aangrijpend en schrijnend, in een vuurwerk van taal’
‘Het beste wat Lanoye ooit uit zijn pen wrong.’

(METRO)

‘Een naar de keel grijpend monument van taal voor een gestorven moeder’
‘Zingt, zindert, maakt je kwaad en doet je schaterlachen’

(HP/DE TIJD)

‘Een verrijzenis van allure’
‘Lanoye pookt en ratelt op zijn klavier dat het een aard heeft’
‘****’

(DE VOLKSKRANT)

‘Virtuoos proza in het allermooiste Vlaams’
‘Spakeloos, zo laat Lanoye zijn lezer achter’

(ELSEVIER)

‘Een zeer mooi portret van een vader, een familie, een wijk en vooral een moeder’
‘Hilariteit en bewondering vallen de lezer ten deel’

(KLARA)

‘Meer dan ooit weet Lanoye zinnen te stansen als poëzie, in een volvet, warm verhaal’

(HET FINANCIËLE DAGBLAD)

‘Superbe roman van gerijpt romancier’
‘Zijn beste roman tot op heden’
‘Een groot geschenk voor de Nederlandstalige letteren’

(STAALKAART)

In: DE TIJD, 26/09/09

Door: MARC HOLTHOF

Tom Lanoye schrijft meesterwerk over moeder

Sprakeloos kan zonder probleem naast het beste van Claus en Boon staan

Er spoelt een biografische golf over Vlaanderen. Geert Van Istendael en Marcel Vanthilt schreven onlangs boeken over hun vader, allebei vakbondsmensen. Koen Peeters vond de familieroman opnieuw uit, Bernard Dewulf schrijft over zijn gezin. En Tom Lanoye schrijft in 'Sprakeloos' over de dood van zijn moeder. 'Ik waarschuw u graag, lezer. Indien u niet houdt van geschriften die grotendeels berusten op waarheid..., indien u onwel wordt van boeken die tegelijk een klaagzang zijn, een eerbewijs en een krakende vloek... Dan is voor u nu al het moment aangebroken om dit boek te sluiten.' Aldus de schrijver in zijn aanhef. Doe dat echter vooral niet, want 'Sprakeloos' is veel meer dan (auto)biografie.

Bijna een kwarteeuw geleden schreef de jonge Tom Lanoye de autobiografische verhalen uit 'Een slagerszoon met een brilletje' (1985), later gevolgd door 'Kartonnen dozen' (1991). 'Sprakeloos' sluit nauw aan bij die twee boeken waarin hij over zijn jeugd vertelt. Maar er is veel gebeurd in de tussentijd. Dat Lanoye een groot toneelauteur is, weten we als sinds 'Ten Oorlog' (1997). Of hij een prozaschrijver in de lijn van Louis Paul Boon en Hugo Claus is zoals de flapteksten van zijn boeken graag beweren, daar was nog enige twijfel over. Zijn vroege werk was fris en veelbelovend, maar zijn grote Belgische trilogie: 'Het goddelijke monster' (1997), 'Zwarte tranen' (1999) en 'Boze tongen' (2002), kon niet echt overtuigen. De intenties waren goed, maar de personages bleken van bordkarton. Daarna volgde nog de bestseller 'Derde huwelijk' (2006), over een schijnhuwelijk tussen een homo en een allochtone vrouw.

JEUGDHERINNERINGEN

En nu is er het nieuwe, lang aangekondigde 'Sprakeloos'. Het is geen echte roman, geen fictie maar de biografie van zijn moeder. En het is een prachtig boek, het mooiste dat Lanoye ooit geschreven heeft, meesterlijk verteld, tragisch en grappig tegelijk. Een boek dat even goed, of beter is dan zijn beste toneelwerk. En dat probleemloos naast het beste werk van Boon en Claus kan staan.

Het recept was nochtans simpel: niets proberen te verzinnen. Niet de malaise van België proberen te vatten zoals in de trilogie, maar opnieuw de eigen jeugdherinneringen vertellen. Maar nu met de afstand, het begrip en de tragische aspecten die onvermijdelijk bij de leeftijd en het heengaan van je dierbaren horen. Op elke bladzijde voel je bovendien het metier, de zin voor dramatiek en retoriek die het werken in het theater Lanoye bijgebracht heeft.

EXCUSES

In het eerste deel van 'Sprakeloos' - het verhaal van het verhaal - excuseert Lanoye zich, meer tegenover zijn moeder dan tegenover de lezer, dat het zo lang geduurd heeft voor hij eindelijk het lang geplande boek over haar geschreven heeft. Telkens weer stelde hij het uit, of kwam er iets tussen. En hier al hoor je de stem van zijn moeder die met haar wijsheden van alledag de basis van het boek vormt - een beetje alsof ze het onderbewuste van de schrijver is.

De rasschrijver Lanoye weet dat, maar hij aarzelt. En hij weet waarom hij aarzelt: 'Schrijven is vernielen, bij gebrek aan beter. Waar je over schrijft gaat pas dan en juist daardoor voorbij.' Josée Verbeken was een merkwaardige vrouw. Ze kreeg een goede opvoeding, werkte als secretaresse in een jutefabriek in Lokeren. Tot ze uit liefde voor slager Lanoye uit Sint-Niklaas alles opgaf. Als een overbezorgde kloek

ontfermde ze zich over haar man, haar kinderen en de slagerij. Ze gaf alles op behalve één ding: haar rollen in het amateurtoneel. Dankzij haar werd de jonge Tom door de theatermicrobe gebeten: hij moest haar van repliek dienen terwijl ze al strijkend haar rollen instudeerde. Maar ook in het dagelijkse leven was ze een rasactrice die met haar half geacteerde, half reële zenuwcrisissen haar machtspositie in de familie bestendigde.

Het tweede deel van het boek vertelt over haar ziekte. Op een dag, zonder aanleiding en zonder precedent valt ze haar brave echtgenoot aan en maakt ze amok. Ze slaat nog slechts onbegrijpelijke klanken uit. Een beroerte heeft het spraakvermogen van de amateur-actrice en schrijversmoeder aangetast. Ze spreekt geen gebenedijd woord meer. Of toch: 'een beetje', zoals de titel van het Eurosongliedje van Teddy Scholten uit 1959. Langzaam en onherroepelijk takelt ze af, steeds minder in staat te communiceren. Haar zoon beschrijft dat proces op pregnante wijze, tot het bittere einde: 'Ik heb levenslang bewondering gekoesterd voor dat verduveld sterke wijf van, op het eind, met moeite anderhalve meter hoog. Ik heb mijn dankbaarheid jegens haar nooit onder stoelen of banken gestoken, maar nooit heb ik haar, naar mijn gevoel, meer verknoktheid en respect bewezen dan toen we haar toelieten eindelijk te sterven. Een mens staat maar bij één persoon echt in het krijt. Ik heb die lei nu met liefde schoongewreven. Misschien kan liefde maar één ding echt: uit liefde doden.'

SHAKESPEARE

Denk niet dat 'Sprakeloos' een sombere ziekenhuis- of euthanasiegeschiedenis is. Lanoye is en blijft performer en stand-upcomedian, zelfs als hij het lot van zijn aan afasie lijdende moeder vertelt. Zoals in de beste Shakespeare-stukken vermengt hij het tragische en het komische op zo'n manier dat ze elkaar versterken. Hij weeft zijn jeugdherinneringen virtuoos door het verhaal van zijn moeder. Op bijna felliniaanse wijze zet hij daarbij karikaturen neer van de burens die het kruispunt aan de Antwerpse Steenweg bevolkten waar de slagerij van zijn ouders gevestigd was. Het resultaat is dat je op de ene pagina een traan laat om het trieste lot van zijn moeder en op de volgende in een lach uitbarst om de typering van de bizarre nevenfiguren.

'Sprakeloos' overstijgt op die manier ver het louter biografische verhaal van een moeder. Het wordt het portret van een generatie, van het familiale leven in de jaren 60 en 70. En hoe een jongere generatie daarop reageerde. Met dit tragikomische boek heeft Tom Lanoye een klassieker over moeders en zonen, slagers en klanten, leven en dood geschreven.

[In: CUTTINGEDGE.BE, 28/09/09](http://CUTTINGEDGE.BE)

Door: GEERT SCHUERMANS

Moederdier (***)**

Josée Verbeke, geef toe: echt werelds klinkt die naam niet. Josée is beter bekend als mama Tom Lanoye. In zijn jongste boek, 'Sprakeloos', tekent de voormalige Antwerpse stadsdichter de biografie van zijn moeder op. Op zich is het een vrij banaal verhaal van een slagersvrouw, die eigenlijk liever actrice was geweest dan middenstander in, of all places, Sint-Niklaas. Maar dat is zonder haar jongste zoon gerekend. In 'Sprakeloos' trekt hij alle registers open en maakt van Josée Verbeke een ster. Haar levensverhaal is een briljante schets van la Flandre profonde uit een niet zo heel ver verleden.

Lanoye windt er geen doekjes om. Zijn moeder was niet de gemakkelijkste en dat is nog zacht uitgedrukt. Het hoofdpersonage in 'Sprakeloos' is een dramaqueen van het zuiverste water. Wat nog maar eens bewijst dat de appel niet ver van de boom valt. Lanoye schept er plezier in om zijn moeder

met al haar kleine kantjes te portretteren. Je vermoedt zelfs dat hij die onhebbelijkheden overdrijft om het personage nog meer panache te geven en de lezer te amuseren met al haar hilarische streken. Maar dat wil niet zeggen dat hij haar niet met liefde beschrijft. Ondanks alles komt Josée Verbeke er op de eerste plaats uit als een ijzersterke dame. Haar aftakeling is daarom des te pijnlijker. De vrouw, die in haar leven zoveel noten op haar zang had, verliest na een reeks beroertes haar spraakvermogen. Ook die lijdensweg schrijft Lanoye genadeloos en met heel veel liefde neer.

‘Sprakeloos’ is dan ook de neerslag van de twee jaren waarin Josée aftakelt totdat de familie beslist om ‘het oude menske te laten gaan’. Het boek gaat trouwens evenzeer over die familie. Net als in ‘Kartonnen dozen’ blikt Lanoye terug op zijn jeugd. We krijgen een inkijk in het alledaagse leven van het gezin Lanoye. Het moederdier deelt er de lakens uit, de broers en zussen rebelleren al eens, maar de stille kracht is Roger, alias vader Lanoye. Een man die als beenhouwer met zijn blote handen een kip de nek om kan draaien, maar daarbuiten de zachtaardigheid zelve is en de wereld over heeft voor zijn Josée. Wij vielen alvast als een blok voor deze prachtige man.

Maar ‘Sprakeloos’ is toch vooral een ode aan de theatrale Josée. De vrouw die de schrijver zijn moedertaal gaf. De vrouw ook, die op het einde van haar leven haar spraakvermogen verloor. Dat laatste kan Lanoye niet verkroppen. Daarom neemt hij zich voor om de leegte en de stilte te bestrijden met zijn woorden. Hij heeft daarbij flink het schijt aan het adagium ‘Less is more’. ‘Minder is minder’, luidt zijn ijzeren logica en nadat hij die bladzijde na bladzijde beargumenteerd heeft, geef je hem gelijk. Al was het maar om zijn woordenvloed te stoppen.

In dit boek trekt Lanoye alle registers van het Nederlands en het Vlaams open. Een tijdje terug kroonden wij Dimitri Verhulst op deze pagina’s tot ‘dé stylist van de Nederlandse Letteren’. Jammer voor Verhulst, maar die wisselbeker moet hij afgeven. ‘Sprakeloos’ is een feest van taal, een vuurwerk van prachtige zinnen en sappige woorden. Daarbij balanceert Lanoye hier en daar op de grens van de overdaad. De ellenlange beschrijvingen van voornamelijk kleinburgerlijke, Vlaamse interieurs gaan na een tijdje vervelen.

Maar dat is detailkritiek. Lanoye vraagt zich in ‘Sprakeloos’ meermaals af wat hij nu aan het schrijven is. Is het een roman of is het iets anders? Wij weten het ook niet precies. Wat we wel weten, is dat dit een meesterlijk mooi boek is.

[In: HET NIEUWSBLAD, 01/10/09](#)

Door: JO DE RUYCK

(als intro van een interview)

MIJN MA ZOU BLIJ GEWEEST ZIJN MET DIT BOEK

“Deze hulde aan zijn overleden ouders, doorspekt met hilarische tableaux van keutervlaanderen en pijnlijke gewetenskwesies als die van de levensbeëindiging, gooit Lanoye er uit in één meesterlijke taalvloed. Dit boek is niet alleen het verhaal van een haast ondraaglijk pijnlijke aftakeling, het is ook het relaas van de worsteling die de schrijver moet overwinnen om zo'n eerlijke roman te kunnen schrijven. Een van dé boeken van 2009, dat staat nu al vast.”

Tom Lanoye zegt zijn ouders vaarwel in magistrale roman

Het was al een poos bekend: Tom Lanoye schreef een boek over zijn moeder. Deze week ligt 'Sprakeloos' in de boekhandel en de roman is veel meer dan het verhaal van Josée Verbeke. Dit gaat óók over Lanoyes outing als homo, over zijn vader Roger, over het zotte Waasland en heel het bescheten Vlaanderen. En dat alles overgoten met zowel gêne als een flamboyante taal.

In: DE STANDAARD, 02/10/09

Door: EVA BERGHMANS

Afscheid van een diva (****)

Boeken over aftakeling en dood zijn meestal tranerig of op zoek naar zingeving. Niets van dat in Sprakeloos, het moederboek van Tom Lanoye. Het zindert van liefde en bewondering, maar lilt ook als rauw vlees. Lanoye lapt hier vierkant regel nummer één bij het autobiografisch schrijven aan zijn laars: verwerk voor je vertelt. Niks heeft hij verteerd, deze taalorgie kolkte van woede, onmacht, pijn. Zo naakt stond Tom Lanoye nog nooit voor zijn lezer. Bij een mindere schrijver zou dat gênant worden, bij Lanoye levert het een indringend en onvergetelijk boek op.

Makkelijk verteerbaar is het niet. Wie het werk van Lanoye vooral waardeert vanwege het entertainmentgehalte, komt hier bedrogen uit. Zeker, er zit een flinke dosis humor in. Met sardonisch genoegen beschrijft Lanoye zijn familie in haar biotoop. Het Waasland lijkt een freakshow, waarin het gros van de spelers stompzinnig aan zijn einde komt. Ook binnen de schoot van de familie gedijt het tragikomische goed. Al die verhalen dienen één doel: ze tekenen de flamboyantie van moeder Lanoye, begenadigd amateuractrice en slagersvrouw van stand, waardoor het onrecht van haar afasie zich op zijn scherpst aftekent.

Lanoye wrekt dat onrecht. Het boek heeft de los-vaste structuur van een jazzstuk, met veel ruimte voor uitweiding, en een paar thema's die het bijeenhouden. Dit boek mocht vooral niet lijken op een roman met een plot en personages, omdat de waarheid chaotischer is dan dat. Dus betreft Lanoye de lezer bij zijn twijfels als schrijver, terwijl hij hem meesleurt in een bad van taal. Leg Sprakeloos naast Kartonnen dozen, dat toch ook nog altijd staat als een huis, en het springt nog meer in het oog dat Lanoye een schrijver op het toppunt van zijn kunnen is. In Sprakeloos gebruikt hij de hele gereedschapskist die hij als theaterschrijver, columnist en zoon van een drama queen opgebouwd heeft, om een monument voor zijn moeder op te richten - tekortkomingen inbegrepen. Het is een meer dan waardig afscheid van een diva. Met dit boek heeft Lanoye zich definitief een plaats verworven in de galerij der groten.

In: KNACK, 30/09/09

Door: FRANK HELLEMANS

Divo zonder rem

Tom Lanoye heeft geen aardje naar zijn vaartje maar naar zijn moertje. In Sprakeloos vertelt hij honderduit over zijn roots, zijn coming-out als homo en de aftakeling van zijn mama. Maar waarom laat hij de lezer eerst een half boek wachten voor het zover is?

'Mag het iets meer zijn, madam?' Je hoort het nu soms nog in de beenhouwerszaak om de hoek en het was schering en inslag in de Sint-Niklase slagerij van de ouders van Tom Lanoye. De dagelijkse mantra

van moeder Josée zou het motto kunnen zijn geweest van Sprakeloos, het nieuwste boek van Lanoye waarin hij vooral het verhaal wil vertellen van zijn drie jaar geleden gestorven moeder. Toen al vatte hij het plan op om een hommage voor haar te schrijven maar, aldus de zoon, hij moest wachten tot zijn vader vorig jaar overleed voordat hij er echt werk van kon maken.

In de eerste helft van Sprakeloos blijft Lanoye de karwei eindeloos voor zich uit schuiven. Hij vertelt 'het verhaal van het verhaal' en slaat daarbij uitgebreid mea culpa. Hoe komt het toch dat hij steeds maar alibi's verzint om niet te hoeven beginnen aan dat lang beloofde moederboek? De tweede helft van Sprakeloos geeft het eloquente antwoord op die vraag: de neergang van zijn moeder na haar beroerte was zo schrijnend voor iemand die als amateuractrice - maar ook in het echte leven - van het woord en van het theater leefde dat de zoon het kwaad had om uitgerekend over dat sprakeloze schandaal te vertellen.

Zodra Lanoye na 162 bladzijden eindelijk werk maakt van dat verhaal, verveelt de lezer zich geen moment meer. De typetjes in zijn ouderlijk huis - van zijn West-Vlaamse grootvader van 150 kilo die als vieruurtje vier lamsruggen binnensloeg tot de buurmoeder en -dochter die hét met elkaar deden - worden met breugeliaanse zwier neergezet. Geleidelijk aan durft ook Lanoye zelf zich te mengen in de kleurrijke mengelmoe van zijn jeugdherinneringen en staat er iets op het spel. De dood van een van zijn oudere broers ('de Lastigste') die zich met zijn Honda te pletter reed tegen een boom (en die ook al ter sprake kwam in Een slagerszoon met een brillette) is de prelude op het tragische en pakkende slot van Sprakeloos, waarin zijn moeder door sprakeloosheid en dementie wordt getroffen. Ondertussen vertelt Lanoye onverbloemd hoe moeilijk zijn mama het had met zijn homoseksualiteit en hoe bits en agressief die coming-out wel verliep: 'Ik ben exact als zij, ik zeg om het even wat, om toch maar de bovenhand te krijgen.' Kortom, ten laatste hier wordt duidelijk waar de theatrale Lanoye de mosterd vandaan haalde: bij zijn moeder dus die 'barok tot in haar toastjes' was.

Daarmee is ook de vinger op de wonde gelegd. Lanoye laat het in dit boek te breed hangen en stelt het geduld van de lezer veel te lang op de proef, tot hij eindelijk to the point komt en het relaas van zijn jeugd en ouders serveert. Je moet al een grote fan van Lanoye zijn om een teaser van 162 bladzijden te kunnen appreciëren. Lanoye verkondigt bij wijze van zelfverdediging dat hij een maximalist is die zweert bij de magie van een vuilniswagen 'die zijn scheefhangende laadbak leegt boven een bodemloze afgrond' en dat hij niet houdt van minimalistische, uitgepuurde kunst die volgens hem neerkomt op 'gemakzuchtig bedrog': 'Minder is minder. En daarmee uit.' Wit is altijd schoon, de meesterlijke moederroman van Leo Pleysier, bewijst echter met grote vanzelfsprekendheid dat minder wel degelijk meer kan zijn.

Te veel is trop en trop is te veel, zoals die andere zelfstandige slager-populist beseftte. En ook Lanoye zelf trouwens, zoals hij eerlijk toegeeft: 'Ik ben natuurlijk ook zelf een soort toneelspeler, een gemankeerde, een hopeloze divo zonder rem.' Op het podium werkt Lanoyes magie van de vuilniswagen meestal wel, maar in de romanliteratuur is schrijven maar al te vaak schrappen en durven te remmen. Dat de jonge Lanoye als proza-auteur wel degelijk kon doseren, bleek trouwens uit zijn autobiografische pareltjes Een slagerszoon met een brillette en Kartonnen dozen. Spijtig dat de oudere Lanoye daar blijkbaar anders over denkt.

Een vuurwerk van taal

«En dit is het relaas van een beroerte», zo begint Tom Lanoye het verhaal over zijn moeder. 'Sprakeloos', waarin Lanoye de aftakeling van zijn moeder beschrijft, is echter veel meer dan dat. Het is tegelijk een terugblik op het Sint-Niklaas van zijn jeugd en ook een groots opgezet eerbetoon aan zijn moeder, de vrouw die larger than life was. Daarom spettert dit boek als een vuurwerk van taal, in een schrijfstijl die barst van barok en druip van overvloed. Lanoye verwerpt categoriek het 'less is more'-principe en speelt met taal zoals een kind met blokken. Sprakeloos, een rollercoaster vol emoties, is ongetwijfeld het beste wat hij ooit al uit zijn pen gewrongen heeft. Jazeker, het is pijnlijk, aangrijpend en schrijnend, maar bovenal is het een schoon boek.

SCHRIJVEN IS VERDRIJVEN - Sprakeloos (*)**

De titel doet meer stilte vermoeden: Sprakeloos. Maar dat heeft met het onderwerp te maken; in Sprakeloos wordt een monument opgericht voor de overleden moeder van Lanoye, een slagersvrouw en amateuractrice die door een beroerte niet meer kan praten. Na enige aarzeling, die de eerste zeventig bladzijden beslaat, gaat Lanoye los, na zichzelf nog even te hebben opgepookt: 'Het is genoeg geweest.' Nieuwe alinea: 'Begin.'

Eerst nog iets over die aarzeling. Die is wellicht begrijpelijk, maar vormt niet het sterkste deel van Sprakeloos, ook omdat de zwakkere kant van het schrijven van Lanoye er zo duidelijk in naar voren komt: de meligheid, de woordspelingen, kortom zijn vermaledijde gevoel voor taal. Dat komt tot uiting in een constructie als 'met trotse koppigheid en koppige trots'. Of op een moment als het volgende, waar de auteur door twijfel gedreven eerder geschreven tekst verwijdt: 'Delete. Delete. De Lethe.' Een wanhopige grap, zullen we maar zeggen, die nog enkele malen terugkeert, inclusief zo mogelijk nog gênantere variaties; maar daarvoor moet u het boek zelf maar lezen.

Want het lezen van Sprakeloos is uiteindelijk wel de moeite waard. We moeten, al dan niet allitererend en rijmend, door wat wijsheden heen ('Literatuur is loslaten. Schrijven is verdrijven'), maar als Lanoye eenmaal gewoon aan het werk gaat, zet hij op prachtige wijze het aan elkaar geklonken echtpaar neer dat zijn ouders zijn geweest, en van wie eerst de moeder sterft en dan de vader, een man die totaal verknocht was aan zijn vrouw en die er bij zijn zoon voortdurend op aandringt dat hij nu eindelijk eens dat boek over haar schrijft.

Dat lukt pas als ook die man is gestorven, en ook pas vanaf bladzijde 74. Daar beleeft het echtpaar aanvankelijk nog een genoeglijke avond: 'Op de dag dat het noodlot toeslaat kijken ze pizza etend naar het slot van het avondjournaal.' Maar dan volgt al snel de beroerte.

Lanoye wil de leegte, de stilte, bestrijden met zijn taal: 'Nooit meer zwijgen, altijd schrijven, nooit meer sprakeloos.'

Volgens mij heeft hij dat tóch met Brusselmans gemeen, want wat zou ook die laatste zijn zonder taal, of zonder zijn soms absurde verhalen?

Een schrijver moet schrijven; zo zit het, geloof ik.

In: NRC/HANDELSBLAD, 09/10/09

Door: ARJEN FORTUIN

Tom Lanoyes zelfonderzoek: een theatrale zoon van een theatrale moeder
Tegen een lijk is geen taal gewassen

Zijn nieuwe roman 'Sprakeloos' moest gaan over het sterven van zijn moeder. Daar gaat het boek inderdaad over, en over literatuur. 'Maar het mag geen bellettrie worden', schreef Tom Lanoye.

Lees dit boek niet. In een proloog bij Sprakeloos waarschuwt Tom Lanoye iedereen die 'afknapt op een roman die volgens velen geen roman zal mogen heten omdat hij een deugdelijke kop mankeert, een schone krulstaart en een ordentelijk middenstuk, laat staan dat hij bij wijze van darmstelsel een fatsoenlijk samenhangend verhaal bevat'. Want dit is een tekst die tegelijk 'een klaagzang [...], een erbewijs en een krakende vloek' is en die handelt 'over het leven zelf'.

Tegen welke vijand neemt de schrijver het hier zo hardvochtig op, nog vóór hij zijn verhaal begint? Waarom het vuur geopend op de varkensachtige anatomie van de klassieke roman – en waarom zo larmoyant? 'Koop iets anders, leen iets anders, roof iets anders', besluit Lanoye zijn pre-emptive strike die je even met de ogen doet knippen. En door dat laatste zou je haast de alinea van de introductie over het hoofd zien die het voorgaande pathos in zeven woorden samenbalt: 'En mis het verhaal van mijn moeder.'

Dat is het verhaal van de beroerte die de moeder van Lanoye op slag van haar spraakvermogen beroofde en de daaropvolgende attaques die haar verder deden aftakelen tot ze na twee jaar dan eindelijk mocht sterven. Een requiem voor een ouder, maar een requiem dat heel traag op gang komt. Niet alleen door die proloog, maar ook doordat Lanoye zich aanvankelijk verliest in uitweidingen en bijzaken, waarna hij die omwegen thematiseert: waarom kan hij toch dat boek over zijn moeder niet schrijven? Waarom heeft hij eigenlijk niet eerder over haar geschreven? Zij was het die hem van Hugo Claus leerde houden, maar in Lanoyes prozadebuut Een slagerszoon met een brilletje (1985) ging het vooral over zijn vader, het minst sterke karakter van zijn twee ouders.

Zo stapelt de schrijver uitstel op uitstel, tot ook zijn vader overlijdt. Lanoye realiseert zich dat het de verwachtingen van de weduwnaar waren die hem kopschuw maakten; de hoop dat de dode moeder en echtgenote in het boek tot leven gewekt zou worden. Vader zou elke poging 'kritiekloos verwelkomd hebben als een kamerbreed mirakel'. Dan pas, we zijn 65 pagina's ver, kan het verhaal beginnen. Bijna. Eerst benadrukt de schrijver nogmaals het particuliere karakter van zijn onderneming: 'Steek een priem in de vakman die je zo vaak beweert te zijn, en luister vergenoegd naar de zucht die uit de steekwond ontsnapt als een vuile wanhopige wind.'

Overigens zijn er tussen de poëtische bedrijven door al een paar mooie scènes langsgekomen uit het leven van het slagersgezin in Sint-Niklaas, en dat worden er alleen maar meer. Lanoye beschrijft zijn moeder als 'een feminiene dwingeland, niet gewend haar zin niet te krijgen': 'Hoe perfect beheerste zij het palet der huishoudelijke afpersing'. Vader steekt daar bleekjes bij af, wat prachtig blijkt op het moment dat hij door 'het moederbeest' wordt gedwongen om een van hun zoons in haar naam te straffen. Lanoye beschrijft hoe de vader schoorvoetend in slagersschort op de puber afstapt, geprovoceerd tot de klap op het hoofd onvermijdelijk is. Die volgt met een dessertbord, 'een

allegorisch mepje' dat dankzij een oude barst in tweeën breekt, tot schrik van de vader en met een krijspartij van de jongen tot gevolg: hij heeft het acteertalent van zijn moeder geërfd.

Die zoon is trouwens niet Tom Lanoye, maar een oudere broer die jong zal verongelukken en zo een van de grote drama's in het leven van de moeder zal vormen. De synopsis van dat leven is snel gegeven: na een behoorlijke opleiding valt zij voor de charmes van de slager die haar eerste en enige liefde zal worden, ze geeft haar baan op om in de winkel te werken en het huishouden met ijzeren hand te regeren. Ze heeft één uitlaatklep: het plaatselijke amateurtoneel waar ze, als we haar zoon mogen geloven, grote successen boekt. Ze heeft ook haar zwakke plekken: hypochondrie, sherry en – soms in combinatie met die andere twee – de momenten waarop ze haar theatrale methoden en technieken het dagelijks leven binnenvoert.

Als hij nu toch eens kon verstaan wat ze zegt, dan zou hij kunnen vatten wat haar bezielt. Maar ze braakt een onstuutbare vloed van rauwe klanken uit, ruwe brokken geluid, [...] snauwend gebakkel, taalpap vol woordresten en gesis, barbaars gebrabbel – een algeheel Bargoens waarvan zij ter plekke de woordenschat en de grammatica uitvindt, zonder te beseffen dat niemand anders haar bellespraak beheerst.

Uit Tom Lanoye: Sprakeloos

Een grappige, maar eigenlijk helemaal niet zo leuke vrouw. Het is materiaal waar Lanoye een dodelijk portret van had kunnen maken, of een 'kwaadaardige kattenbel', maar dat is Sprakeloos niet. In de eerste plaats door het wrede levenseinde van de moeder, die op een avond na de pizza plotseling haar spraakvermogen verliest en als een dolle stier haar echtgenoot aanvliegt. Het zal de opmaat worden voor meer van dergelijke aanvallen, licht herstel en een onafwendbare neergang.

Die is vooral zo pijnlijk, en zo pijnlijk voor haar zoon, omdat die met taal te maken heeft. Want taal is juist wat Tom Lanoye van haar heeft meegekregen. Ook in het boek citeert hij haar vaak en scherp, de stem waarmee hij het verhaal vertelt is de stem die hij aan haar te danken heeft. Daarom ook is hij zo gekwetst door de wrede wijze waarop het lot haar die taal heeft ontnomen: door haar afasie is zijn band met hem doorgesneden.

Het is haar stilte die hij wil goedmaken in deze op theatrale toon – dat was misschien al opgevallen – geschreven roman. Afgezien van de momenten dat het allemaal al te larmoyant wordt (welbewust over the top is ook over the top) is Lanoye daarin geslaagd: Sprakeloos is onderhoudend en ontroerend. Het is ook een boek waarin toon en inhoud op elkaar aansluiten: het pathos waarmee Lanoye vertelt past bij het rauwe verdriet om een dode ouder. Het is wat dan 'een monument voor een overleden moeder' heet en zo zal het wel ergens worden genoemd, waarna de uitgever het op de achterflap van de (wilverdiende) tweede druk kan zetten.

Toch is dat het verkeerde etiket. Want veel meer dan zijn moeder onderzoekt Lanoye in Sprakeloos zichzelf. En dan niet de zoon Lanoye, maar de schrijver Lanoye. Achter de schmierende uithalen over hoe dit boek bijna, bijna niet en uiteindelijk wel geschreven kon worden, zie je een schrijver die de balans opmaakt: dit boek gaat over literatuur.

Wat Lanoye hartstochtelijk verdedigt – aan het einde volgt nog een plotselinge filippica tegen het adagium less is more – is het theatrale karakter van zijn werk. Nu heeft hij dat wel eerder gedaan. „Ik ben een acteur in het lijf van een schrijver”, zei hij twee zomers geleden. Maar zelden gebeurde het zo principieel. Dat theatrale aspect zit in de overdrive waarin zijn verhalen verteld worden, maar ook in de overtuiging dat literatuur uiteindelijk net zo vergankelijk is (of zou moeten zijn) als een optreden. Een paar keer in Sprakeloos verzet Lanoye zich tegen de gedachte dat literatuur iets blijvends zou opleveren – of dat zou moeten ambiëren. En de dode moeder gebruikt hij als krachtigste argument: tegen een lijk is geen taal gewassen.

Maar misschien ook tegen de wereld niet. Want juist in veel van Lanoyes eerdere romans, waarin de wereld een prominente rol had, verliep het samengaan tussen inhoud en vorm moeizaam. De sterke stemmen waarvan hij zich in zijn 'Monster-trilogie' en in Het derde huwelijk bediende, gaven die boeken schwung, maar tegelijkertijd leek hij in wat hij beschreef, steeds net iets meer aan de buitenkant te blijven dan je zou willen. Zozeer dat je je ging afvragen of Lanoye niet te veel wilde: al zijn theater en de heel wereld in een enkele roman – een disbalans waar hij in zijn toneelwerk en ook in zijn columns veel minder last van leek te hebben.

'Dit mag en zal geen bellettrie worden', schrijft Lanoye al vroeg in Sprakeloos. Dat is een rookgordijn. Hoe verder je leest, hoe hechter de compositie blijkt. Lanoye mag zijn anekdotes schijnbaar willekeurig de wereld in slingeren, ze grijpen allemaal in elkaar.

En hij mag strooien met namen, vergelijkingen en kleine interpretaties – af en toe houdt hij zijn kaken op elkaar. Zo verzwijgt Lanoye in ál die opmerkingen over het ontstaan van dit boek een van de opmerkelijkste: dat ook Hugo Claus, in veel opzichten Lanoyes literaire vader, tijdens het schrijfproces van Sprakeloos overleed. En dat Claus hetzelfde overkwam als Lanoyes moeder: eerst werd hem zijn taal ontnomen (bij Claus door Alzheimer), daarna het leven.

Sprakeloos is ook een afscheid van Claus, de reus die in toneel, poëzie en proza bakens verzette. Misschien wel vooral van Lanoyes verlangen om net zo'n alleskunner te zijn als Claus.

Zelf kiest de 51-jarige in dit boek zo nadrukkelijk en expliciet voor het theatrale, het extravagante en vergankelijke in de literatuur, dat het alle trekken van een programma heeft. Lanoye wil de taal laten vloeien, niet om de dood te bestrijden of om aan de regels van het literaire spel te voldoen, maar omdat zwijgen geen goud is. Vandaar ook het laatste woord van deze roman: 'Begin.'

In: DE VOLKSKRANT, 09/10/09

Door: ARJAN PETERS

KONINGIN VAN DE KOUDE SCHOTEL (**)**

Liever een paar woorden teveel dan dat zuinige schrapen, is het devies van Tom Lanoye, die in Sprakeloos zijn spraakzame moeder gedenkt.

Eén keer per jaar, als de Bevrijding wordt herdacht, deint er een eskader van heliumballonnen door de lucht boven de Oost-Vlaamse stad Sint-Niklaas. Tom Lanoye werd daar geboren in 1958, en hij volgt de ballonnen in de filmische ouverture van Sprakeloos, als een spreekstalmeester en stadsgids, om pagina's later af te dalen naar dat ene figuurtje in de diepte, 'daar ja, ginds!, in haar moestuin, in haar favoriete badpak, zwart met witte motieven, omhoog blikkend met een hand boven haar ogen, op haar blote voeten naast een bescheiden vuurtje van verdroogd aardappellood – daar staat ze. Met die band in het haar.'

Dit is warmdraaien en omzeilen, want waarover de slagerszoon met een brillette (zoals zijn prozadebuut uit 1985 heette) wil vertellen is het levenseinde van zijn moeder, José Verbeke, slagersvrouw en amateuractrice, die na een beroerte haar spraak verloor, werd vastgebonden aan haar bed in een inrichting, en na twee jaar van aftakeling is gestorven.

Tegelijk is het al lang begonnen, de voorstelling die Tom Lanoye altijd van zijn verhalen maakt. Want als hij zich excuseert voor breedsprakigheid (zo wordt er nu eenmaal in zijn streek en familie verteld) dan bereidt hij daarmee de ode aan zijn moeder al voor, en als hij opbiecht aarzelingen te hebben omdat hij geen gier wil zijn, dan wint hij bij voorbaat ieders sympathie.

Altijd eerst je toehoorders welwillend stemmen. Al doet Lanoye of hij voor de vuist weg vertelt, de richtlijnen uit het retorisch handboek zijn voor hem gesneden koek. Hij dikt aan, schuwt de uitweiding niet, en polemiseert expliciet tegen het adagium ‘Geen woord te veel’ dat in zekere kringen, inzonderheid de letterkundige, voor een kwaliteitskeurmerk doorgaat. Wat hem betreft: liever een paar woorden te veel dan dat zuinige schrapen. ‘Het heet niet voor niets woordenschát.’ Dat hij de soberheid mijdt, is geen dwarsheid maar een opdracht.

Alleen door uit te pakken kan hij recht doen aan de ‘felle kwebbel’ van de dappere diva van de Antwerpse Steenweg in Sint-Niklaas, die in rap tempo een schitterende koude schotel kon maken, een tragédienne die medelijden placht op te wekken door met een koud kompres op het voorhoofd op de sofa te gaan liggen steunen. De amateur-actrice ook, die thuis onder het strijken haar rollen instudeerde, terwijl Tom, de jongste van haar vijf zonen, alle andere rollen voor zijn rekening nam.

Daar heeft hij zijn gevoel voor theater en tekst opgedaan, dat hem later als toneelschrijver en performer van pas kwam. Maar ook als verteller. Dit verhaal van een aftakeling, dat feitelijk weinig pagina’s beslaat – de hardste zaken kunnen toe met de gongslagen genaamd beroerte, intensive care, afasie, rolstoel, dood, crematie – wordt door flashbacks, historische verhandelingen en familietaferelen, omgebogen in een verrijzenis van allure.

Lanoye krijgt moeder zowaar weer aan de praat, zoals Leo Pleysier dat gelukte in diens Wit is altijd schoon (1989). Alles komt terug, de pijnlijke momenten (toen zoon Guy, de onhandelbare en populaire, zich doodreed; toen zoon Tom haar eindelijk moest vertellen dat hij homoseksueel was) en de hartverwarmende. Hoe ze haar huisje volstampte met porseleinen brocante, hoe ze gedaan kreeg dat er in het petieterige gangetje nog een badkamertje werd gecreëerd ook, hoe ze de trappenhal herinrichtte in ‘een psychedelisch oerwoud’ met wilde bloemen op het behang, kandelaars en een vrouwenbuste: ‘Wie voor het eerst in zijn leven deze trappenhal betrad, vroeg zich vertwijfeld af waar hij was terechtgekomen – het voorgeborchte van een losgeslagen vrijmetselaarsobediëntie of de vestibule van een verlopen luxe-bordeel uit de vorige eeuw’. Eerder een dramaturgische dan een esthetische ingreep, verduidelijkt de zoon. De naargeestige sfeer die er nog hing, diende weggewerkt: voordat de ouders het flatje boven hun beenhouwerij konden betrekken, woonde daar hun huurbazin Dikke Liza. Deze stinkende reuzin wordt met Dickensiaanse streken geschilderd, zo wellustig dat de huiver en de verlossing (wanneer het gevaarte voorgoed is neergestort) maar al te begrijpelijk worden.

De barokke stijl vindt een hoogtepunt in de beschrijving van het ochtendritueel, als vader Roger de steenkoolkachel ontsteekt. Alledaagse handeling, nochtans een herinnering die het warm kloppende hart van dit boek vormt, de behaaglijke warmtebron die Sprakeloos tot het bittere einde toe van energie voorziet: ‘Hij pookte hier, hij ratelde daar, hij blies ginds, en al zijn bewegingen samen – bovenaan bijgieten, onderaan uithalen, in het midden schudden en steken en ratelen en ziften en blazen – vormden een ochtendlijk gebed zonder woorden, een percussierijke Zingzang Voor De Almachtige Steenkoolkachel, waarmee de nieuwe dag voor geopend werd verklaard. Het gebed werd niet afgerond met ‘amen’, maar met een deurtje dat voorzichtig piepend, als bij een altaartabernakel, werd gesloten.’

Antraciet achter micavensters; zo was het goed. En alles wat zich verder voordoet, de tragikomische anekdotes over stedelingen en familieleden die zelden zingend aan hun einde kwamen, de pillen en de drank waartoe José haar toevlucht zoekt na de dood van haar zoon Guy, het plotselinge razen en tieren van moeder in een onverstaanbare ‘hellespraak’ als ze door een beroerte is getroffen, Lanoye gaat het niet uit de weg, hij pookt en ratelt op zijn toetsenbord dat het een aard heeft – maar ook alle drama vangt straling op van die feestelijke gloed, de schildering van de kleine Bühne waarop de slagervrouw van Roger Lanoye ooit fel kwebbelend triomfen vierde, met haar opletende zoontje als eeuwig dankbaar publiek.

Weerloze moeder krijgt haar stem terug

Met een boutade jaagt Tom Lanoye aan het begin van zijn ultrapersoonlijke roman Sprakeloos alle lezers weg die niet van zijn gading zijn. Een beproefde methode om zonder hijgende kritiek in de nek te kunnen schrijven. Maar degene die werkelijk in zijn nek hijgt, valt niet te verjagen. In Sprakeloos geeft hij zijn moeder een stem. Na een beroerte spuwt zij taalpap en sukkelt nog twee jaar door, verlamd, terwijl haar leven altijd bijzonder energiek was; ze was 'kort van lont en lang van stof'. De aftakeling van een moeder is een schrijnend proces, een ongelijke strijd, te pijnlijk eigenlijk om te beschrijven.

Vandaar dat Lanoye lang draalde. Zijn lamento lijkt een onderhuidse afasie: fragmentarisch woeden de woorden tot biografie en familiegeschiedenis samen, tot 'een splinter van het prisma dat haar leven was'. Voortdurend draait Lanoye om de hete brij over zijn hypochondrie en het overlijden van zijn vader, met wie haar leven versmolten was.

Kort en genadeloos registreert Lanoye - tussen ladingen herinneringen door - hoe zijn moeder weerloos wordt, vastgebonden vanwege haar woede. Dan raakt hij de essentie; zijn moeder met mededogen en afschuw te zien in die laatste twee jaar van haar leven. Het zijn een paar zinnen waarin hij koel in de pijn én in de schaamte prikt, het onvermogen dat bij verval van een geliefde hoort. Maar die paar zinnen zijn genoeg.

Het werk van Lanoye kenmerkt zich door uitweidingen, lange lussen die hangen aan het skelet van het verhaal. Zijn associatiedrift dreigt met hem op de loop te gaan, daarin is zijn werk onveranderd, maar meer dan ooit weet hij zinnen te stansen als poëzie. Zoals 'Schrijven is verdrijven', waarachter het werkelijke verdriet schuilt: afscheid nemen. Het zijn scherven in een volvet, warm verhaal.

Sprakeloos Tom Lanoye, Prometheus, 357 blz., euro 19,95

De aftakeling van

een moeder is een schrijnend proces, een ongelijke strijd, te pijnlijk eigenlijk om te beschrijven

Lanoye

In Sprakeloos beschrijft Tom Lanoye het leven en de dood van zijn moeder, een actrice-huismoedercombinatie met excentrieke kantjes, soms een furieuze diva. Op het einde van haar leven verliest ze haar spraakvermogen en wordt het steeds meer onmogelijk om met haar dierbaren te communiceren. Tom Lanoye tekent zijn moeder onverbloemd als een vrouw met wie het niet altijd gemakkelijk samenleven was, maar afscheid nemen blijkt al even zwaar. Op de eerste pagina somt Lanoye enkele redenen op waarom u dit boek maar beter niet kunt lezen. Trek het u niet aan. Vanaf de volgende bladzijden reikt hij enkel redenen aan om verder te lezen.

Tom Lanoye - Sprakeloos

Met “Sprakeloos” trekt schrijver Tom Lanoye een vette streep onder zijn verleden van bescheiden slagerszoon in de provinciestad Sint-Niklaas. Bescheiden mag dan vooral naar zijn afkomst verwijzen. Klantvriendelijke nederigheid was voor moeder Lanoye immers een deugd die slechts vanachter de toog beoefend werd. Haar echte leven bestond uit exuberantie en bravoure die op de planken van het amateurtoneel thuis hoorden, tot een beroerte haar in enkele seconden sprakeloos maakte. In “een roman die geen roman mag heten” schetst Tom Lanoye een zeer mooi portret van een vader, een familie, een wijk en vooral een moeder. Het is een anti-retorisch boek dat als hommage aan een levenslustige en welbespraakte vrouw alleen maar retorisch en uitbundig kon zijn. Gène en herkenning wisselen elkaar bij de vijftigjarige zoon in snel tempo af. Hilariteit en bewondering zijn het deel van de lezer.

Breedvoerig lamento

Over zijn jeugd schreef Tom Lanoye al in zijn debuut “Een slagerszoon met een brilletje” en de kaskraker “Kartonnen Dozen”. In “Sprakeloos” komt dit alles nog eens terug in een breedvoerig lamento voor zijn moeder. Josée Verbeke overleed na een beroerte en een lijdensweg die twee jaar duurde. Kort daarna overleed ook vader Lanoye. De verdwijning van zijn ouders maakte de weg vrij voor dit boek, waarnaar beide ouders, ondanks al hun twijfels over de solvabiliteit van een schrijversbestaan, sterk hadden verlangd. “Er is maar een slag volk verfoeilijker dan mensen die slecht schrijven over hun ouders. Dat zijn mensen die niet schrijven over hun ouders”, zegt moeder Lanoye, die na haar huwelijk een hoge positie in een textielbedrijf opgaf om zich met haar echtgenoot, zijn zaak en hun weldra kroostrijk gezin bezig te houden. En te domineren “met het perfect beheerste palet der huishoudelijke afpersing.” Haar gefnuikte ambitie vond een uitweg in het amateurtoneel. Nakomertje Tom was de gewillige souffleur die, bij de instudering van een nieuw stuk, alle andere rollen op zich mocht nemen. Zwier en schmier werden hem met de paplepel ingegeven. Haar koppige weerbaarheid was ook een voorbeeld. Als zoon Tom, na lang aarzelen, zijn homoseksuele geaardheid aan zijn moeder openbaart, hanteert hij precies dezelfde wapens in zijn strijd om erkenning en zelfstandigheid.

Lukraak geknetter

Aarzelen en wachten, uitweiden en uitstellen is ook wat deze “roman die geen roman mag heten” vorm en spankracht geeft. Van de eerste beroerte die haar sprakeloos maakt en die haar in agressieve buien manlief naar de keel doet grijpen, tot haar langzame dood in een verzorgingstehuis, komen de bladzijden als “lukraak geknetter onder de hersenpan” uit zijn pen. De zoon stileert nog een laatste keer de eindeloze anekdotes en verhalen rond een volkse buurtslagerij in een Vlaamse provinciestad. Zijn boek wil de taal herstellen die een bloedklontertje in haar hersenen tot een onbegrijpelijk koeterwaals had gereduceerd. In haar laatste triomfantelijke rol - in een KVS productie – zat ze ook al woordeloos in een rolstoel.

Een ode aan het vlees

Tom Lanoye schreef een breedvoerig boek maar waarin de spraakwaterval uit woede om zoveel machteloze sprakeloosheid ontstond. De herhaling van oude familie verhalen gebeurt met kleine hertoetsingen “op zoek naar net iets meer effect, zonder de glans van de vorige keer te verliezen”. Het is precies wat zijn moeder deed. Behalve een hommage aan de moeder is het een ode aan het vlees (“zo is ons woord, zo is ons vlees, breeduit”), een verdediging van het overdadige, het leven als een “pièce montée” dat geen pietepeuterigheid – ook geen literaire – duldt, omdat gulzigheid een genot is en de opvulling van een onvervulbare leegte die ook dat leven zelf is.

'SPRAKELOOS' VAN TOM LANOYE

In zijn nieuwe roman vertelt Tom Lanoye over de pijnlijke aftakeling van zijn moeder. Helaas zit hij zichzelf ernstig in de weg.

Er is iets fout gegaan in het productieproces, laten we het daar maar op houden. Lanoyes uitgever heeft het verkeerde bestand van Sprakeloos naar de drukker gestuurd, en die ruwe versie ligt nu in de winkels. Het doet vooral denken aan een veelbelovend, maar nog niet geredigeerd manuscript. Een berg papier waarvan een kritische redacteur zou zeggen: 'Prachtig Tom. Dit kan een heel mooi boek worden. Met nog wat schrappen en schaven kunnen we het uitgeven in 2010.'

Sprakeloos had vier keer zo indrukwekkend en de helft zo dik kunnen zijn. Nu blijft de kracht beperkt tot een handvol geslaagde scènes, die een stuk sterker waren geweest als Lanoye de lezer niet eerst had verdoofd met allerlei onzin. Na een fles hoofdpijnwijn proef je ook weinig meer van een Barolo. Sprakeloos bestaat uit drie delen: een soort making of, getiteld 'hij', het werkelijke verhaal ('zij'), en een epiloog ('ik'). En een kort voorwoord. De hoofdpijnwijn is in Sprakeloos het voorwoord, het eerste deel, en het begin van het tweede. Bij elkaar meer dan een kwart van het boek. Lanoye vertelt eerst dat het over de aftakeling van zijn inmiddels overleden moeder zal gaan. Dit is geen gewone roman, zegt hij - de gebeurtenissen berusten grotendeels op waarheid - en we worden gewaarschuwd voor een gebrek aan samenhang. Wie daar niet tegen kan, kan het boek beter wegleggen.

Dat kun je eerlijk en gedurfd noemen. Of een opzichtige manier van jezelf indekken. Koketteren met je onvermogen om een verhaal pakkend te beginnen.

Dan begint het eerste deel. Een klaagzang. Schrijven over zo'n thema, zo dichtbij, zo persoonlijk, is verschrikkelijk moeilijk. Confronterend. Gênant. Enzovoort. Lanoye blijft eromheen schrijven. Hij erkent zijn omtrekkende bewegingen, verontschuldigt zich herhaaldelijk voor de uitweidingen. En toch ook weer niet: 'De pudeur is er, onverminderd, nog altijd. En daarvoor ga ik mij niet verontschuldigen. Pudeur is een deel van het gegeven, misschien zelfs het centrale thema.'

Het metaniveau, het schrijven over het schrijven, is onderdeel van Lanoyes manier van vertellen. Dat zagen we eerder, zowel in autobiografisch werk (Kartonnen dozen), als in geëngageerde romans (Het derde huwelijk). Maar in Sprakeloos is het prominenter. En minder speels.

Misschien omdat het eerder ging over schrijven. Nu gaat het over niet kunnen schrijven. Niet durven schrijven. Dat had op zich best kunnen werken: je kunt ook iets aantonen door eromheen te draaien. De lezer krijgt langzaam een idee waar nou omheen gedraaid wordt, en er wordt meteen iets duidelijk over de impact ervan. Maar we krijgen nauwelijks inzicht in Lanoyes worsteling met het overlijden van zijn moeder. We krijgen vooral inzicht in zijn worsteling met de knipperende cursor.

Het eerste deel heeft iets dwangmatigs, alsof Lanoye gedacht heeft: ik moet iets op papier zetten, dondert niet wat. Resultaat: een hoop flauwe grappen, woordspelingen en doelloos geschrijf over geschrijf. Een prullenbak vol mislukte aanzetten in plaats van een verhaal.

Het tweede, belangrijkste deel, 'zij', lijkt nog even zo door te sukkelen, met een minutieuze beschrijving van de huiskamer. De complete huisraad. De servieskast. De kachel. Lanoye is als een ouder die elke koprol van zijn kind vastlegt en de foto's trots aan iedereen laat zien, zonder door te hebben dat de foto's alleen voor hemzelf interessant zijn. Zuchtend lees je verder. Maar dan.

Actie. De eerste beroerte van de moeder. Meteen daarop de beschrijving van Dikke Liza, de huisbazin. Haar zwakbegaafde nichtje Lucienneke. Een paar andere dorpsbewoners. Geen omtrekkende

bewegingen meer. Geen decor. Echte mensen. Ontroerend beschreven, maar niet sentimenteel, grappig maar niet spottend. Hoewel de moeder, de vader en de andere gezinsleden al eerder werden geïntroduceerd, komen ze nu pas tot leven. Lanoye staat niet meer in de weg.

Het zijn dezelfde figuren die in Kartonnen dozen vooral op de achtergrond voorkwamen. De moeder, een drama queen, dominant, zorgzaam, met een groot hart. De lieve, zachtmoedige vader. De vijf kinderen. En de achtergrond zelf: het dorp Sint-Niklaas, de slagerij van de familie Lanoye ('beenhouwerij' in goed Vlaams). Rake beschrijvingen van het gezins- en het dorpsleven, vol kleurrijke tragikomische bijfiguren.

Een paar scènes zijn werkelijk hartverscheurend: Lanoyes coming-out, en de daaropvolgende ruzie met zijn moeder - een nagenoeg perfecte dialoog. Moeder verwijt zoon zijn 'vuiligheid', zoon verdedigt zich, en terwijl ze elkaar proberen af te troeven in bikkelharde maar puntgaaf geformuleerde beledigingen, beseft Lanoye hoeveel ze op elkaar lijken.

En dan, tragisch hoogtepunt, het moment waarop moeder door twee ambulancebroeders uit haar eigen huis wordt weggedragen. Op Lanoyes verzoek (sterk detail: hij moet meteen afrekenen met de ambulancebroeders, tweehonderdvijftig euro, contant). Ze heeft meerdere beroertes gehad en lijdt aan afasie. Ze kan geen normale zin meer uit haar mond krijgen. Daarnaast heeft ze geregeld woedeaanvallen. Vader en zoon zitten verslagen in de slaapkamer als moeder wordt meegenomen. Ze horen nog wat gestommel. 'En daar, opeens, versterkt door de galm van de trappenhal, weerklinkt een laatste keer haar stem in haar eigen woonst. Ze heeft één woord wonderwel teruggevonden. Ze schreeuwt het luid en hartverscheurend duidelijk. Zijn naam. Ze roept keihard zijn naam.'

Die scène blijft nog wel even nagonzen. Zelfs na de fles hoofdpijnwijn proeven we hier duidelijk de Barolo.

Af en toe onderbreekt Lanoye het verhaal nog om uit te leggen dat de volgende scène wel heel gedetailleerd beschreven wordt. En waarom dat nodig is. Minder is niet meer, schuimbekt hij. Minder is minder.

"'Minder' is een laffe constructie," stelt Lanoye, 'gemakzuchtig bedrog, minimalistische kitsch. Het leven is geen galerie, van boven tot onder in steriel wit geschilderd, met maar één kubistisch winterlandschapje aan de muur (...).'

Natuurlijk vertelt Lanoye ons ook wat het leven wel is: chaos. Een platitude die op zichzelf al twijfelachtig is - er is genoeg wat op het tegendeel wijst. De allesbehalve chaotische werking van het menselijk lichaam, bijvoorbeeld. Maar goed, laten we met Lanoye meegaan. Het leven is een grote chaos.

Dan is de volgende vraag: wat heeft dat met literatuur te maken? Dat het leven een chaos is, betekent toch nog niet dat een boek dat ook moet zijn? Ongeveer een derde van ons leven brengen we slapend door. Moet een derde van elk boek dan ook over slapen gaan?

Natuurlijk is minder niet per definitie meer. Meer is ook niet per definitie meer. Daar gaat het ook helemaal niet om. De vraag die schrijvers zich moeten stellen, of ze nou kaal of bloemrijk schrijven, is: hoe kan ik een zo groot mogelijk effect bereiken? De een doet dat met weinig woorden, de ander met veel.

Het probleem bij Lanoye is dan ook niet dat hij veel woorden gebruikt. En ook met schrijven over schrijven is niks mis. Maar het moet wel werken. Bij Lanoye werkt het tegen zichzelf en tegen de lezer: het zit het leesplezier, de ontroering, de vervoering in de weg. Als metaschrijver is Lanoye veel minder goed dan als verhalenverteller.

Dit is wat Sprakeloos had moeten worden, lezen we in het eerste deel: 'Een roman die geen roman mag worden, geen bellettrie, maar ook geen brol, een betere Bijbel en een antiboek in één en dezelfde band.' Dat is niet gelukt. Sprakeloos is nu vooral een gemiste kans: een prachtig boek verstopt in een hoop geouwehoer.

In: ELSEVIER, 19/10/09

Door: IRENE START

Sprakeloos van Tom Lanoye

Sprakeloos, zo laat [Tom Lanoye](#) zijn lezer achter. Precies zoals de titel al aangeeft. De Vlaamse schrijver heeft gewacht tot zijn ouders waren overleden, voordat hij zich ertoe kon zetten een roman te schrijven over zijn moeder, slagersvrouw en amateuractrice [Josée Verbeke](#).

Sterfbed

Het vijfvoudige 'moederbeest' maakt in de schrijver een cancan aan associaties los. Het resultaat is virtuoos proza in het allermooiste Vlaams. Lanoye zet de deuren open naar zijn jeugd en laat lezers toe tot de intimiteit van het sterfbed van zijn ouders.

Sprakeloos is een meedogenloos grappige ode aan een rasbabbelaarster, die het becommentariëren van de dingen (en haar zoon) pas kon laten nadat ze geveld was door afasie.

In: Staalkaart, november/december 2009

Door: MARK CLOOSTERMANS

Sprakeloos, 'het slot van een lot'

Zie http://www.decom.be/digi_magazine/staalkaart/2/magazine.html